

Tomáš KLUBERT

**VELKÍ
VOJVODCOVIA**
na Slovensku

PERFECT

Tomáš KLUBERT

**VEĽKÍ
VOJVODCOVIA**
na Slovensku

Tomáš KLUBERT

—
VELKÍ
VOJVODCOVIA
na Slovensku

Text © Tomáš Klubert
Photographs © archive of author, archive of Perfekt a. s., archive of Ivan Mrva
Illustrations © Miroslav Regitko
© Perfekt 2013

Kniha vyšla s finančnou podporou Ministerstva kultúry SR.

Realizované s finančnou podporou Združenia vydavateľov a kníhkupcov Slovenskej republiky.

Autor ďakuje za podporu Literárnemu fondu.

VELKÍ VOJVODCOVIA na Slovensku

Autor textu: PhDr. Tomáš Klubert, PhD.
Recenzent: Doc. PhDr. Viadimír Segeš, PhD.

Fotografie: archív autora, archív vydavateľstva Perfekt, archív Ivana Mrvu
Ilustrácie: Miroslav Regitko

Jazykové redaktorky: Mária Sabolová, Zuzana Vrábelová
Grafická úprava: Pavol Janoško, Štúdio Perfekt
Obálka: Lýdia Valter, www.bookwork.sk

Vydal Perfekt, a. s., Karpatská 7, 811 05 Bratislava,
ako svoju 624. publikáciu.
Rok vydania 2013
Prvé vydanie

Tlač: KASICO, a. s., Bratislava

ISBN 978-80-8046-588-9

www.perfekt.sk

Otváranie nových okien do našej histórie je stále aktuálne, pretože je bohatá na udalosti a historiografia dlhuje Slovákom a záujemcom o našu minulosť množstvo faktov, ktoré čakajú na objavenie. Patrí sem aj rozprávanie o slávnych vojvodcoch, ktorí žili a bojovali na našom území, mnohí z nich tu nechali významný odkaz. Medzi prvými Marcus Aurelius, veľká postava antických dejín. V Ríme jeho skutky pripomína obrovský víťazný stĺp a u nás nápis na trencianskej hradnej skale, ktorý prežil takmer dve tisícročia.

Do nového svetla sa dostávajú aj niektoré roky tradované udalosti. Legendy o spravodlivom kráľovi Matejovi Korvínovi sa začnú javiť v inom svetle, ak sa dozvieme, že bol v skutočnosti neľútostný dobyvateľ a krutý tyran. A fakt, že Napoleona zaviedli jeho vojenské chůtky až k nám, je tiež dôkazom pohnutých dejín, ktoré tvorili naši predkovia.

Nevšedný pohľad na časť našich dejín, ktorá sa objavuje v tejto knihe, ponúka známe fakty, ale aj tajomstvá, ba chvíľami pripomína zaujímavé dobrodružné príbehy.

Vydavateľ

MARCUS

(26. APRÍL 121 RÍM – 17. MAREC 180 VINDOBONA)

RÍMSKY CISÁR

Tento rímsky panovník je spomedzi všetkých osobností antického sveta najviac spojený s dejinami Slovenska. Bol vynikajúcim učencom a filozofom, ktorý nenávidel násilie. Do dejín však vstúpil najmä ako schopný vojvodca a vojenský organizátor.

Pôvodne sa volal Marcus Annius Catilius Severus. Pochádzal zo vznešeného italsko-hispánskeho rodu a v roku 138 si ho adoptoval cisár Antoninus Pius. Na trón Rímskej ríše zasadol pod menom Marcus Aurelius Antoninus hneď po smrti nevlastného otca 7. marca 161. V ten istý deň si pribral za spoluvládcu svojho adoptívneho brata Lucia Vera, ktorému dal na starosť rímske vojsko. Nástupcovia Antonina Pia zdedili po všetkých stránkach prekvitajúci štát. Ich panovanie však bolo od samého začiatku naplnené pohromami. Už v roku 162 vtrhli do východných provincií Parti, ktorí zničili dve rímske armády. Po štyroch rokoch vyčerpávajúcich bojov Rimania votrelcov porazili, ale víťazné légie priniesli z Mezopotámie do Ríma epidémiu kiahní. Choroba sa rýchlo rozšírila po celej ríši a vyžiadala si okolo päť miliónov obetí. Ďalšia katastrofa prišla zo severu. Rôzne barbarické kmene využili skutočnosť, že väčšina cisárskych vojsk bojovala proti Partom, a zaútočili na podunajské provincie. Okrem germánskych Markomanov, Kvádov, Longobardo v a Kostobokov ohrozovali Rímsku ríšu najmä sarmatskí Jazygovia. Vojny, ktoré proti nim Rimania viedli s malými prestávkami vyše 15 rokov, preto dostali názov markomanské alebo germánsko-sarmatské. Prvé barbarické vpády v rokoch 165 – 166 sa pohraničným oddielom podarilo odraziť. V roku 167 však Markomani a Kvádi prelomili obranu

na strednom toku Dunaja a prenikli hlboko na juh. Situácia bola natoľko vážna, že sa na bojisko osobne vypravili obaja rímski cisári. Do konca roka 168 zahnali Germánov za Dunaj, ale Lucius Verus na spiatočnej ceste do Ríma nečakane zomrel. Marcus Aurelius, ktorý doposiaľ nemal priame skúsenosti s vedením vojsk, musel odteraz čeliť nepriateľským hrozbám sám. Nápor barbarov vyvrcholil v rokoch 169 – 170, keď podunajské a balkánske provincie pustošilo vyše 20 kmeňov. Kostobokovia sa prebojovali až k Aténam, zatiaľ čo Markomani prešli cez Alpy a vyčíňali v severovýchodnej Itálii. Marcus Aurelius proti nim musel zmobilizovať všetky dostupné sily. Do bojmi a chorobami zdecimovanej armády boli prijímaní aj otroci, gladiátori, lúpežníci a germánski zajatci. Peniaze na vybudovanie dvoch nových légii získal cisár tak, že znehodnotil menu a časť vlastného majetku predal vo verejnej dražbe. V roku 171 sa Rimanom podarilo vytlačiť barbarické hordy za ríšske hranice. Marcus Aurelius potom preniesol vojnu na nepriateľskú pôdu a v rokoch 172 – 174 uštedril kmeňom, ktoré sídlili medzi Dunajom, Karpatmi, Jeseníkmi a Českomoravskou vrchovinou, zdrvivúce porážky. Cisár chcel na tomto území vytvoriť provincie Marcomannia a Sarmatia, ale vzbura egyptského miestodržiteľa Avidia Cassia ho v roku 175 prinútila uzavrieť s barbarami mier. Po potlačení nepokojov vo východných provinciách sa Marcus Aurelius vrátil do Ríma, kde v decembri 175 oslávil veľkolepý triumf nad Germánmi a Sarmatmi. Mier však ani teraz dlho nevydržal. Markomani a Kvádi už v roku 177 obnovili svoje nájazdy do podunajských provincií a starnúci cisár musel znovu vyraziť do boja. V rokoch 178 – 179 sa rímske vojská

zmocnili veľkej časti územia dnešného Slovenska. Marcus Aurelius sa vtedy zdržiaval pri Hrone, o čom svedčí záznam v prvej knihe jeho filozofického diela *Myšlienky k sebe samému*. Prítomnosť Rimanov na strednom Považí zasa dokladá latinský nápis na trencianskej hradnej skale. Uprostred príprav na posledné ťaženie, ktoré malo posunúť ríšske hranice až po Tatry, cisár ochorel a zakrátko zomrel vo vojenskom tábore Vindobona – na území dnešnej Viedne. Jeho nehoďný nástupca Commodus potom s barbarami uzavrel mier a vrátil im

Lucius Verus (130 – 169), adoptívny brat a spoluvládca Marca Aurelia

všetky dobyté územia.

Armáda Marca Aurelia

Už za vlády prvého cisára Augusta (27 pred. n. l. – 14 n. l.) sa rímske ozbrojené sily delili na tri základné zložky. Prvú predstavovala panovníkova telesná stráž, druhú tvorili poriadkové a protipožiarné oddiely umiestnené v Ríme a tretou zložkou bolo poľné vojsko, ktoré sa skladalo z légii a z pomocných zborov. V légiiach slúžili výlučne rímski občania. Každá pozostávala približne z 5 500 mužov. Členila sa na štáb, desať kohort pechoty a štyri jazdecké turmy. V prvej kohorte bolo 800 mužov rozdelených do piatich centúrií, zvyšných deväť kohort malo po 500 mužoch v šiestich centúriách. Jednu turmu tvorilo 30 jazdcov. Ku každej légii boli pridelení zdravotníci, zásobovači a príslušníci technických služieb, ktorí zvyšovali jej operačnú samostatnosť. Pomocné zbory sa skladali z obyvateľov provincií bez rímskeho občianstva alebo z barbarov. Členené boli na kohorty po 500 alebo 1 000 vojakoch, pričom menšie mali šesť a väčšie desať centúrií. Popri čisto peších pomocných kohortách existovali aj zmiešané, ktoré z jednej štvrtiny tvorila jazda.

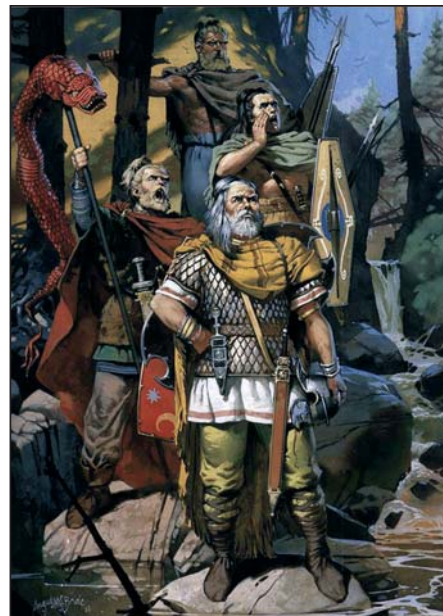
Za vlády Marca Aurelia stúpol počet légii z 28 na 30 a celkovo mali rímske ozbrojené sily vyše 350-tisíc príslušníkov. Vojenská služba bola povinná pre všetkých slobodných, fyzicky zdatných a netrestaných mužských obyvateľov Rímskej ríše. V pokojných časoch však stačili na dopĺňovanie armády dobrovoľníci. Odvody vyhlasovali cisári len v prípade mimoriadneho nebezpečenstva. Legionári si museli vo vojsku odsľúžiť aspoň 20 rokov a príslušníci pomocných zborov 25 rokov. Mužov, ktorých zranenia alebo choroby zbavili boj schopnosti, mohli prepustiť do civilu skôr. Pri odchode do výslužby dostal každý legionár finančnú odmenu, prípadne pozemok v provincii, kde sa rozhodol usadiť. Veteránom z pomocných zborov okrem hmotných darov udelili rímske občianstvo.

Vítězný sloup Marca Aurelia v Říme. Původně stála na jeho vrchole císařova socha, od 16. století je na něm umístěna socha apoštola Pavla.

Alegorický výjev so „záračným dažďom“ na Vítěznom stĺpe Marca Aurelia

Vnútrozemia zabudli na opatrnosť a obklúčili Germánski bojovníci ich na mieste, kde sa nenachádzala žiadna

Sarmatskí jazdci predstavovali pre Rimanov veľmi nebezpečných súperov.

Cisárski vojaci trpeli v teple počasí jazdci z rímskej cisárskej gardy obrovským smädou. Na piaty deň, 11. júna

Marcus Aurelius prijíma hold od porazených barbarských náčelníkov.

Rímsky legionár (v popredí) v plnom výstroji s pešiakom a jazdcom z pomocných zborov

Cisárova rodina

V roku 145 si Marcus Aurelius vzal za manželku Faustinu, dcéru cisára Antonina Pia, s ktorou žil až do jej smrti v lete 176. Mali spolu trinásť detí, ale dospelosti sa dožili len štyri dcéry a jeden syn, neskorší cisár Commodus. Podľa záznamov rímskych historikov Faustina svojho manžela často podvádzala s gladiátormi, námorníkmi a hercami. Je to však málo pravdepodobné, lebo Marcus Aurelius sa o nej vždy vyjadroval s veľkou úctou. O úzkom vzťahu cisárskeho páru svedčí aj fakt, že Faustina sprevádzala Marca Aurelia na namáhavých vojenských výpravách. Klebety o jej cudzoložstvách začali nepochybne vznikať až po nástupe Commoda, ktorý vládol ako krutý tyran. Mnohí Rimania sa preto domnievali, že jeho otcom nebol cnostný Marcus Aurelius, ale neznámy darebák nízkeho pôvodu.

Zázračný dažď

Koncom jari 173 podnikli Rimania veľkú trestnú výpravu proti germánskym Kvádom, ktorí žili na území dnešného západného Slovenska. Pri postupe do nepriateľského

VALENTINIANUS I.

(321 CIBALAE – 17. NOVEMBER 375 BRIGETIO)

RÍMSKY CISÁR

Bol jedným z najlepších vojvodcov neskorej antiky a posledným rímskym cisárom, ktorý sa narodil v Panónii.

Flavius Valentinianus pochádzal z dobre situovanej vojenskej rodiny. Do rímskej armády vstúpil už ako mladík. Spočiatku slúžil pod velením svojho otca Gratiana v severnej Afrike a Británii, neskôr na germánskej hranici v Podunajsku a Porýní. Vďaka prirodzeným vodcovským schopnostiam i značnej fyzickej sile si rýchlo získal úctu medzi radovými vojakmi a nadobúdal hodnosť za hodnosťou. V lete 357 bojoval vo veľkej bitke pri dnešnom Štrasburgu, v ktorej Rimania porazili kmeňový zväz Alamanov. Potom sa zúčastnil niekoľkých trestných výprav proti barbarom na pravom brehu Rýna a v roku 360 ho prevelili do provincie Mezopotámia. Ako horlivý kresťan sa Valentinianus po nástupe pohanského cisára Juliana (3. novembra 361) ocitol v nemilosti. Zbavili ho velenia a musel odísť do vyhnanstva v Egypte. Keď Julianus 26. júna 363 zahynul počas výpravy proti Peržanom, jeho nástupca Jovianus vrátil Valentinianovi predošlé hodnosti a prikázal mu, aby pre neho získal podporu vojsk na rýnskej hranici. Túto úlohu splnil až po veľkých nepokojoch, pretože Jovianus nebol v armáde obľúbený. Cisár však nezabudol odmeniť Valentinianovo úsilie a vymenoval ho za veliteľa elitnej jednotky svojej telesnej stráže. Jovianus po necelých ôsmich mesiacoch vládnutia cestou do Konštantínopola, neďaleko Nicey, 17. februára 364 nečakane zomrel. O deväť dní vojsko zvolilo za nového panovníka Valentiniana, ktorý sa v tom čase nachádzal v Ancyre. Valentinianus ako skúsený vojvodca vedel, že jeden cisár nedokáže efektívne kontrolovať celú

rišu, a tak si za spoluvládca vybral mladšieho brata Flavia Valenta a dal mu do správy východné územie. Sám sa rozhodol vládnuť v západných provinciách, ktoré boli oveľa viac ohrozované útokmi barbarských kmeňov. Už rok po zvolení za cisára musel Valentinianus čeliť veľkému vpádu Alamanov. V rovnakom čase vypukla proti Valentovi vzbura pod vedením Procopia, bratranca nebohého cisára Juliana. Krízu v Porýní sa podarilo prekonať v roku 366, keď Valentinianus zahnal Alamanov za hranicu riše. Zle skončil aj uzurpátor Procopius. Po prehratej bitke s Valentovým vojskom padol do zajatia a 27. mája 366 ho popravili. Mier však netrval dlho, lebo už v lete 367 vtrhli do britských provincií kmene Piktov, Škótov, Sasov, Anglov a Jutov. Alamani okamžite využili odchod veľkej časti rímskych jednotiek na sever a vydrancovali mesto Moguntiacum. Valentinianovi, ktorý v tom čase vážne ochorel, trvalo niekoľko mesiacov, kým zhromaždil dostatok posíl. Na jar 368 prenikol na nepriateľské územie a porazil Alamanov v krvavej bitke na hornom toku rieky Neckar. Nasledujúcich sedem rokov cisár dozeral na obnovu schátralých pohraničných fortifikácií v Porýní. Nezanedbával ani ochranu galského a britského pobrežia pred nájazdom saských pirátov, ale najväčšiu pozornosť venoval zdokonaleniu obrany panónskych provincií. Nové vojenské tábory a pevnosti prikázal budovať i na barbarskom území na ľavom brehu Dunaja. Germánski Kvádi, ktorí obývali oblasť dnešného západného Slovenska, proti takému počínaniu ostro protestovali. Marcellianus, vojenský veliteľ provincie Valeria, sa ich preto rozhodol zastrašiť. Pozval kvádskeho kráľa Gabinia na priateľskú hostinu a pri odchode

od stola ho nechal zavraždiť. Tento zákerný čin mal však úplne opačný účinok, ako Marcellianus zamýšľal. Kvádi sa rozhodli pomstiť smrť svojho panovníka a na jeseň 374 spoločne so Sarmatmi spustošili susedné rímske provincie. Na jar 375 Valentinianus opustil Trevír a prišiel na čele silného vojska do Panónie, aby dal barbarom „príučku“. Sarmati dostali taký strach, že sa mu bez boja podrobili. Kvádi boli rozhodnutí klásť Rimanom odpor, ale hrubo podcenili cisárovo vojenské nadanie. Valentinianus totiž v septembri 375 prekročil Dunaj na mieste dnešnej Budapešti a napadol ich krajinu od juhovýchodu. Kvádi útok z tohto smeru vôbec nečakali a utrpeli veľké straty na životoch i na majetku. Po skončení rímskej trestnej výpravy navštívili kvádski vyslanci cisára vo vojenskom tábore Brigetium (stál na pravom brehu Dunaja oproti ústiu Váhu), aby s ním rokovali o obnovení mieru. Pokojný rozhovor sa však zakrátko zmenil na prudkú hádku a Valentiniana ranila mŕtvica, ktorej na mieste podľahol. Po jeho smrti opustili Rimania všetky oporné body na ľavom brehu Dunaja a nikdy viac ich už neobsadili. Valentinianov brat Valens padol o necelé tri roky neskôr aj s najlepšou časťou svojej armády v boji proti Gótom a Alanom. Obrana rímskej hranice na Dunaji sa potom úplne rozpadla a na územie riše začali prenikať desiatky barbarských kmeňov.

Úpadok rímskej armády

Po smrti cisára Marca Aurelia v roku 180 Rímsku ríšu stále viac oslabovali občianske vojny, inflácia a provinčný separatizmus. Na severných hraniciach pribúdali útoky Germánov a na východe sa v roku 224 objavila hrozba v podobe obnovenej Perzskej ríše. Rastúci počet nepriateľov vyžadoval neustále rozširovanie rímskych ozbrojených síl. Cisár Dioklecián (panoval v rokoch 284 – 305) preto opustil model profesionálnej armády a zaviedol každoročné povinné odvody. Početný stav vojakov sa potom zvýšil na 500-tisíc, pričom až tretinu z nich tvorili jazdci. Vďaka tomu mohli Rimania pružnejšie reagovať na kritické situácie. Počas vlády Konštantína I. Veľkého (306 – 337) sa základnými vojenskými jednotkami stali légie so silou 1 000 mužov, ktoré boli zoskupované do formácií zložených zo 4 000 pešiakov a 2 000 jazdcov. Približne 70 % vojakov bolo umiestnených v pohraničných posádkach a zvyšných 30 % tvorilo mobilnú zálohu. Kvalita ozbrojených síl však prudko klesla, lebo nasilu odvádzaným mužom chýbala vôľa bojovať. Mnohí mladí Rimania si dokonca odsekli prsty, aby unikli nepopulárnej vojenskej službe. Z tohto dôvodu museli cisári do armády v stále väčšom počte prijímať nespoľahlivých barbarov.

Sťahovanie národov

Okolo roku 370 sa v stepiach na východnom okraji Európy objavil kmeňový zväz Hunov. Odkiaľ títo bojovní kočovníci prišli, je dodnes záhadou. V tom istom roku, keď zomrel rímsky cisár Valentinianus I., vtrhli Huni na územie dnešnej Ukrajiny a zničili ríšu gótskych Greutungov, ktorí pri úteku na západ strhli so sebou ďalšie kmene. Tak sa začal veľký migračný proces nazývaný sťahovanie národov. O 200 rokov neskôr vyzerala etnická a politická mapa Európy úplne inak. Na mieste bývalých západorímskych provincií sa nachádzali nezávislé germánske kráľovstvá, priestor medzi Dunajom a Baltským morom

Flavius Valens (328 – 378), mladší brat a spoluvládca Valentiniana I.

Rímske provincie v Panónii v druhej polovici 4. storočia

Rímska zlatá minca s portrétom cisára Valentiniana I.

bol osídlený Slovanmi a stred Panónskej panvy ovládali Avari. Posledným zvyškom antického sveta zostala Byzantská ríša. Samotní Huni však ešte pred koncom 5. storočia zmizli z javiska európskych dejín rovnako náhle a tajomne, ako sa na ňom objavili.

Napísali o ňom

Historik Ammianus Marcellinus:

„K obyvatelom provincií sa správal veľmi šetrne, všade zmiernoval ťarchu poplatkov, včas zakladal opevnené mestá a hraničné línie, bol vynikajúcim posudzovateľom vojenskej disciplíny. Robil iba jedinú chybu, že prostých vojakov trestal aj za drobné poklesky, no výstrelky mocnejších veliteľov nechal narastať do väčších rozmerov, väčšinou jednoducho prepočul sťažnosti, ktoré na nich občas prichádzali.“

Výzbroj a výstroj rímskeho jazdca zo 4. storočia

Pechota rímskych pomocných zborov, 4. storočia

Zrekonštruovaná rímska strážna veža pri nemeckom Rheinbrohle

SAMO

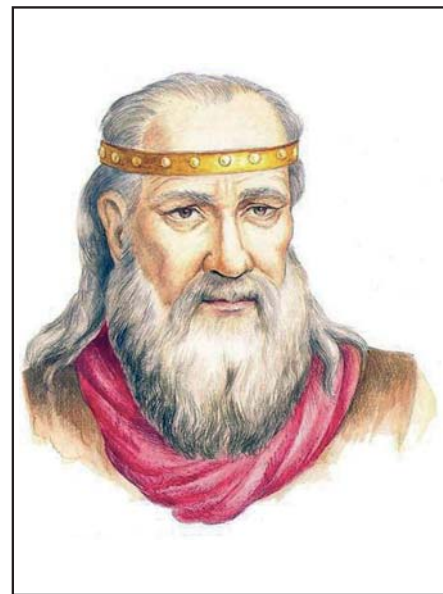
(OKOLO 595 FRANSKÁ RÍŠA – 658 STREDNÉ
PODUNAJSKO)

KRÁĽ SLOVANSKÉHO

Ešte aj dnes zostáva Samo jednou z najzáhadnejších postáv slovenských dejín. Vyplyva to z faktu, že okrem krátkej pasáže v tzv. *Fredegarovej kronike*, historickom diele anonymných burgundských autorov zo 7. storočia, nemáme o jeho živote žiadne konkrétne správy. Ako zjednotiteľ slovanských kmeňov v strednom Podunajsku, ktoré úspešne viedol do bojov proti Avarom a Frankom, si však vydobyl popredné miesto medzi európskymi panovníkmi včasného stredoveku.

Slovania pôvodne obývali rozľahlé nížinaté oblasti medzi riekami Odra a Dneper. Väčšinu územia dnešného Slovenska a severnej Moravy osídlili v prvej polovici 6. storočia. Do novej vlasti neprenikli v malých skupinách, ale ako veľký vojensky organizovaný kmeň. Bez jednotného vedenia a dobrej organizácie by sa totiž museli podrobiť susedným germánskym kráľovstvám. Integritu slovanského územia v severnej časti Panónskej panvy však rešpektovali Longobardi, ktorým patrila Panónia a povodie dolnej Moravy, aj ich východní susedia Gepidi. V roku 567 sa mocenské pomery v strednom Podunajsku radikálne zmenili. Longobardi vtedy uzavreli spojenectvo s kočovnými Avarmi a spoločne zničili Gepidské kráľovstvo. Územie porazených potom obsadili Avari, ktorí sa stali nepríjemnými susedmi pre všetky okolité kmene. Longobardi im preto v apríli 568 dobrovoľne prenechali Panóniu a odsťahovali sa do Itálie. Avari neprišli do nových sídel sami. Okrem rôznych nomádskeho etník ázijského pôvodu so sebou priviedli viacero spojeneckých a podrobených slovanských kmeňov. Hneď ako si Avari v strede Panónskej panvy vybudovali svoj *kaganát*

(kráľovstvo), začali podnikat' lúpežné vpády na byzantské a franské územia. Slovensko s výnimkou malého predmestia pri Komárne do *kaganátu* nepatrilo. Jeho obyvateľstvo však muselo platiť Avarom vysoké dane a zúčastňovať sa na výpravách proti Byzantíncom a germánskym kmeňom, ktoré sídlili na východnom okraji Franskej ríše. Oveľa horšie príkoria znášali Slovania v Panónii. Ako dôsledok neznesiteľného avarského útlaku vypuklo v *kaganáte* v roku 621 alebo 622 veľké slovanské povstanie. Práve v tom čase prišiel do stredného Podunajska so silnou ozbrojenou družinou franský kupec Samo a pridal sa k vojsku vzbúrencov. Podľa *Fredegarovej kroniky* potom „preukázal takú veľkú schopnosť bojovať proti Hunom (Avarom), že to vzbudilo obdiv a nesmierny počet z nich bol pobitý mečom Vinidov (Slovanov)“. Väčšina panónskych Slovanov odišla po zvrhnutí avarského jarma na Balkán, k Oudre a do Polabia. Kmeň obývajúci Moravu a Slovensko vytvoril so Slovanmi, ktorí zostali pri strednom toku Dunaja, v roku 623 spoločnú ríšu a Sama si zvolili za svojho kráľa. Táto ríša však nemala charakter centralizovaného štátu. Bol to len voľný zväz kmeňových kniežatstiev. Ani Sama si nemôžeme predstavovať ako zvrchovaného samovládcu. V podstate bol iba hlavným vojenským veliteľom a najvyšším sudcom. Politická prezieravosť mu zároveň prikazovala, aby sa vyvaroval prehnaných mocenských ambícií. *Fredegarova kronika* dokladá aj to, že prijal slovanské pohanské zvyky, lebo „mal dvanásť žien z kmeňa Vinidov a splodil s nimi dvadsaťdva synov a pätnásť dcér“. Už v roku 624 bol medzi Samovou ríšou a *kaganátom* uzavretý mier.

Pozornosť Avarov sa potom obrátila na juhovýchod a v lete 626 zaútočili na byzantské hlavné mesto Konštantínopol. Porážka tejto výpravy ešte viac upevnila Samovo postavenie. Do konca dvadsiaty rokov 7. storočia uzavreli spojenectvo s jeho ríšou Česi a zrejme aj niektoré slovanské kmene z územia dnešného južného Poľska. Nárast Samovej moci začal prekážať franskému kráľovi Dagobertovi I., a tak mu v roku 631 vyhlásil vojnu. Hneď nato zaútočili na okraje Slovanskej ríše franskí vazali Alamani (sídlili na území v povodí horného Dunaja a horného Rýna) a Dagobertom podplatení Longobardi. Najväčšia franská armáda postupovala údolím Dunaja priamo do centra Samovho kráľovstva v oblasti Devínskej brány. Alamani a Longobardi dosiahli v bojoch proti Slovanom výrazné úspechy a domov sa vrátili s bohatou korisťou a veľkým počtom zajatcov. Franské hlavné sily však v trojdňovej bitke pri pohraničnom hradiisku Vogastisburg utrpeli ťažkú porážku. *Fredegarova kronika* dokladá, že víťazní slovanskí bojovníci potom začali podnikat' odvetné nájazdy do Dagobertových dŕžav a pomohli polabským Srbom zvrhnúť franskú nadvládu. Samo viedol aj niekoľko ďalších vojen proti Avarom a ich

spojencom, v rámci ktorých dobyl územia vo východných Alpách a na severe dnešného Slovinska. Keď v roku 658 zomrel, jeho ríša sa rozpadla na viacero malých kniežatstiev. Rozhodujúcu úlohu pri jej zániku nepochybne zohrali sváry medzi synmi nebohého kráľa.

Krvilační Slovania

Slovenskí národní buditeľia a spisovatelia z 18. a 19. storočia sa domnievali, že starí Slovania boli mierumilovní, čestní a pohostinní. Písomné záznamy z včasného stredoveku však hovoria niečo iné. Slovania sú v nich charakterizovaní ako bojovné, prefíkané a vierolomné etnikum, ktoré svojou krutosťou prevyšuje všetky okolité národy a kmene. Pravde nezodpovedajú ani rozšírené predstavy o primitívnej výzbroji a vojenskej taktike starých Slovanov. Byzantskí autori zo 6. storočia totiž uvádzajú, že mali dobre organizovanú jazdu, dobýjali opevnené mestá a nevyhýbali sa bitkám na otvorenom poli.

Tajomní Avari

Pôvod tohto nomádskeho etnika je stále

Franská zlatá minca s vyobrazením kráľa Dagoberta I.

nejasný. Pravlasť Avarov bola v strednej Ázii,

Jedna zo stránok tzv. Fredegarovej kroniky

odkiaľ ich v polovici 6. storočia vyhnali starí Turci. Cestou na západ si Avari podrobili alebo medzi sebou prijali viacero iránskych, ugrofínskych, bulharských a slovanských kmeňov. Preto v čase svojho príchodu do Panónskej panvy tvorili jazykovo veľmi rôznorodé spoločenstvo. Fyzickým výzorom sa však od tamojších Slovanov priliš neodlišovali. Na základe antropologických výskumov kostrových pozostatkov totiž vieme, že mongoloidné telesné znaky malo sotva 5 % avarskej populácie.

Spory o Samovom pôvode

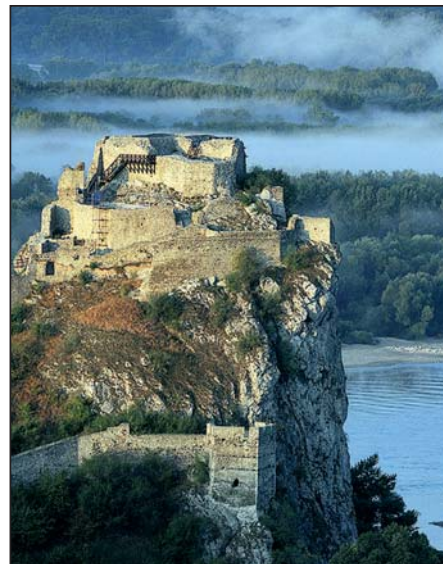
Vo *Fredegarovej kronike* sa uvádza, že Samo „bol pôvodom Frank z kraja senonského“. Na základe toho ho starší nemeckí historici považovali za Germána. Ich českí kolegovia namietali, že bol Slovan, a niektorí stotožňovali Sama s bájnym Přemyslom Oráčom. Podľa ďalšej hypotézy sa v skutočnosti volal Samuel a mal židovský pôvod. Dnes už máloktorý odborník pochybuje o tom, že meno Samo pochádza zo starej keltčiny a že mocný slovanský kráľ bol Galorómán. Otázne zostáva len miesto jeho narodenia. Senonský kraj býva tradične stotožňovaný s okolím mesta Sens vo francúzskej Champagni, ale nemožno vylúčiť ani to, že sa nachádzal na území dnešného belgického okresu Soignies.

Kde stál Vogastisburg?

Presná identifikácia miesta, na ktorom Samovi bojovníci v roku 631 porazili franské vojsko, už dlho trápi vedcov a amatérskych bádateľov. Za Vogastisburg sú označované Mikulčice a Znojmo na Morave, západočeské obce Úhošť a Tuhošť, vrch Rubín pri Žatci, hora Staffelberg na hornom toku rieky Mohan, Viedeň, Bratislava, Devín, Beckov i Trenčín. Hľadali ho aj v poľskom Pomoransku a v nemeckej Lužici. S najväčšou pravdepodobnosťou však stál na ruinách rímskej pevnosti Agasta pri dnešnej dolnorakúskej dedine Albing.

Bulharský ťažký jazdec a slovanský pešiak z Balkánu, 7. storočie. Obdobnú výzbroj a výstroj používali aj bojovníci káľa Sama.

Devín je považovaný za jedno z hlavných centier Samovej ríše.

Avarský ľahký jazdec

Franský bojovník

SVÄTOPLUK I.

(OKOLO 846 VEĽKÁ MORAVA – 894 VEĽKÁ MORAVA)

Časť súdobých kronikárov popisovala tohto veľkomoravského panovníka ako múdreho a prefikáneho muža, zatiaľ čo pre iných bol stelesneným vzorom zúrivosti a vierolomnosti. Pravda je, ako zvyčajne, kdesi uprostred. Svätopluk bol nadpriemerne inteligentný, ale aj nesmierne ctižiadostivý muž, ktorý si pri presadzovaní svojich zámerov počínal veľmi bezohľadne.

Smrť západoslovanského kráľa Sama a rozpad jeho ríše krátko po roku 658 spôsobili, že v strednom Podunajsku začala opäť narastať moc Avarov. Do konca 7. storočia sa severná hranica ich *kaganátu* (kráľovstva) posunula na líniu Dolní Dunajovice – Trnava – Nitra – Želovce – Košice. Okolité slovanské kmene boli nútené uznať avarskú nadvládu, tá však nemala taký brutálny charakter ako pred vznikom Samovej ríše. Avari postupne opúšťali kočovný spôsob života a namiesto výbojov uprednostňovali obchodovanie. Pokojné časy umožnili, aby sa na severnom okraji Panónskej panvy rozvíjalo niekoľko slovanských kniežatstiev, medzi nimi aj Moravské a Nitrianske. V rokoch 791 – 796 utrpeli Avari zdrvujúce porážky od franského kráľa Karola Veľkého, ktorý začlenil do svojej ríše celú Panóniu. Východnú časť bývalého *kaganátu* si potom podmanili starí Bulhari a oblasti na sever od Dunaja ovládli susedné slovanské kniežatstvá. Krátko po roku 833 bolo územie medzi Českomoravskou vrchovinou a riekou Uh zjednotené pod vládou moravského kniežaťa Mojmíra I. do prvého západoslovanského štátneho útvaru, pre ktorý sa neskôr ujal názov Veľká Morava. Súčasníci ho označovali len ako Morava, prípadne kráľovstvo Moravanov. Svätopluk bol synovcom druhého

veľkomoravského panovníka Rastislava. Časť svojej mladosti zrejme prežil ako rukojemník na dvore východofranského kráľa Ludovíta Nemca. Po návrate na Veľkú Moravu sa stal údelným nitrianskym kniežaťom a v auguste 869 pomohol Rastislavovi odraziť útok východofranských vojsk. Už na jar 870 však strýka zajaľ a vydal ho bavorskému vojvodovi Karolmanovi, najstaršiemu synovi Ludovíta Nemca. Svätopluk veril, že za tento podlý čin ho odmenia vládou nad celou Veľkou Moravou, ale Ludovít Nemec ustanovil za správcov bývalých Rastislavových dŕžav východofranských markgrófov Wilhelma a Engelšalka. Keď proti tomu nitriansky knieža vzniesol protest, obvinili ho zo zrady a uvrhli do bavorského žalára.

Veľkomoravské obyvateľstvo reagovalo na východofranskú okupáciu rozsiahlym povstaním, ktoré viedol kňaz Slavomír, Svätoplukov príbuzný. Karolman preto v lete 871 podnikol riskantný krok. Prepustil uväzneného Svätopluka a zveril mu velenie trestnej výpravy proti Slavomírovi. Dúfal, že si ako znalec domácich pomerov so vzbúrencami ľahko poradí. Svätopluk sa však po príchode do vlasti postavil na čelo povstaleckých oddielov a bavorské vojsko zničil. Vďaka tomuto víťazstvu ho potom jeho krajanovia uznali za právoplatného veľkomoravského kráľa. Karolman ani Ludovít Nemec sa s postupnou porážkou nezmierili, ale po troch rokoch neúspešných bojov museli so Svätoplukom uzavrieť mier a odstúpiť mu Čechy, ktoré dal veľkomoravský panovník do správy svojmu príbuznému Bořivojovi. Svätoplukovi sa tak uvoľnili ruky na výboje do okolitých krajín. Najskôr si podrobil mocné slovanské kniežatstvo v hornom povodí Visly.

Ďalšie útoky nasmeroval proti bulharskému vládcovi Borisovi I. Michalovi a juhovýchodné hranice Veľkej Moravy posunul až k ústi Tisy a Biharským vrchom na území dnešného Rumunska. Koncom roka 882 Svätopluk využil spory medzi východofranskými veľmožmi a obsadil Hornú Panóniu. Na jar 883 napadol dŕžavy Karolmanovho syna Arnulfa Korutánskeho a pripojil k Veľkej Morave aj Dolnú Panóniu. Neschopný východofranský kráľ Karol Tučný sa neodvážil so Svätoplukom bojovať a na jeseň 884 mu na výmenu za obnovenie mieru prenechal všetky územia, ktoré predtým dobyl. Po Bořivojovej smrti v roku 888 začal Svätopluk priamo vládnuť i v Čechách a do svojej ríše začlenil slovanské kniežatstvá na strednom Polabí, v Sliezske a v Haliči. Dolnú Panóniu v záujme udržania dobrých susedských vzťahov vrátil v marci 890 novému východofranskému kráľovi Arnulfovi Korutánskemu, ale ten od neho zakrátko požadoval ďalšie územia. Keď ich nedostal, vtrhol v lete 892 na Veľkú Moravu so silným vojskom, v ktorom boli zastúpení aj starí Maďari. Jeho výprava sa napriek tomu skončila fiaskom. Svätopluk potom opäť obsadil Dolnú Panóniu a úspešne odrazil ďalší vpád Arnulfa

Korutánskeho v auguste 893. Už v nasledujúcom roku však zomrel a veľkomoravský štát, oslabovaný vnútornými konfliktmi a nepriateľskými útokmi, sa začal rozpadávať.

Koľko mal Svätopluk synov?

Podľa známej povesti o Svätoplukových príutoch mal troch synov, ale súdobé pramene poznajú len dvoch. Starší Mojmir II. nastúpil po otcovej smrti na veľkomoravský trón a mladší Svätopluk II. sa stal nitrianskym kniežaťom. V roku 898 vypukol medzi nimi boj o moc, ktorý vážne oslabil integritu veľkomoravského štátu. Príčinu ich nesvornosti najlepšie vysvetľuje domnienka, že mali rozdielne matky. Svätopluk I. sa totiž oženil dvakrát, najskôr so slovanskou kňažnou Svätözizňou a po jej smrti s východofranskou princeznou Gizelou, sestrou kráľa Arnulfa Korutánskeho.

Našiel sa Svätoplukov hrob?

Áno, našiel. Už v roku 1959 objavili archeológovia pod zvyškami veľkomoravského chrámu v lokalite Sady pri Uherskom Hradišti hrobku slovanského veľmoža, ktorá dostala číslo 12/59. O mimoriadnom spoločenskom postavení nebožtíka svedčil fakt, že spočíval v železom okovanej rakve a na rozbitom náhrobku boli zvyšky maľby zobrazujúcej mužskú postavu v mierne nadživotnej veľkosti. Veľmož pochovaný v hrobke číslo 12/59 zomrel asi 48-ročný, mal výšku 175 cm, hranatú tvár a úzky nos. Príčinou jeho úmrtia bolo vykrvácanie spôsobené vylomením ľavého očného zuba v dolnej čelusti. Smrť najslávnejšieho veľkomoravského panovníka v dôsledku úrazu potvrdzujú aj analýzy východofranského kláštora vo Fulde, ktoré pri popise udalostí v roku 894 uvádzajú, že Svätopluk „nešťastne dožil svoj posledný deň“.

Boli Svätopluk a Bořivoj bratrance?

Veľkomoravský panovník z hrobky číslo 12/59 pri Uherskom Hradišti a muž pochovaný v hrobe K1 v Bazilike svätého Juraja na Pražskom hrade, ktorý je považovaný za miesto posledného odpočinku českého kniežaťa Bořivoja, mali viacero totožných antropologických znakov a zhodnú krvnú skupinu B. Časť popredných moravských historikov a archeológov z toho usudzuje, že Bořivoj bol synom kráľa Rastislava a Svätoplukovým prvostupňovým bratrancom. Odmietajú preto pravdivosť tzv. Kristiánovej legendy, podľa ktorej český knieža prijal krst až v dospelom veku od svätého Metoda. Nesúhlasia ani s rozšírenou domnienkou, že Svätoplukova prvá manželka Svätözizňa bola Bořivojovou sestrou. Pokiaľ tieto názory podložia nezvratnými dôkazmi, bude treba celé veľkomoravské dejiny dôkladne prehodnotiť.

Veľkomoravský jazdecký bojovník. Autor rekonštrukčnej kresby J. Pecháček

Franský jazdec z 9. storočia

Veľkomoravský peší bojovník. Autor rekonštrukčnej kresby J. Pecháček

Hradiško v Mikulčiciach – jedno z hlavných centier Veľkomoravskej ríše

Základy veľkomoravského chrámu v Starom Meste-Sadoch, pod ktorým bola objavená hrobka číslo 12/59.

Kde bolo centrum Svätoplukovej ríše?

Svätoplukovo hlavné sídlo, bájniny Velehrad, sa nepochybne nachádzalo v priestore Uherské Hradišče – Staré Mesto. Archeologické výskumy na týchto miestach odkryli veľkú aglomeráciu slovanského osídlenia, ktorá zahŕňala osady, cirkevné objekty, pohrebiská, remeselnícke dielne a veľmožské dvorce. V čase svojho najväčšieho rozkvetu v poslednej tretine 9. storočia mala rozlohu vyše 300 hektárov a chránili ju mohutné zemné valy. Svätoplukov kráľovský palác však doposiaľ nebol odkrytý. Stál totiž na bývalom Svatojiřskom ostrove, ktorý dnes leží pod husto obývaným centrom Uherského Hradišťa.

ŠTEFAN I.

(OKOLO 975 OSTRIHOM –
15. AUGUST 1038 STOLIČNÝ BELEHRAD)

UHORSKÝ KNIEŽA A KRÁĽ

Ako prezieravý štátnik, múdry zákonodarca a horlivý kresťan sa prvý uhorský kráľ stal vzorom ideálneho stredovekého panovníka. Zároveň bol schopným vojvodom, ktorý ubránil integritu svojej krajiny pred početnými nepriateľmi.

Okolo roku 970 nastúpil na uhorský kniežací stolec Gejza zo staromaďarského rodu Arpádovcov. Bezprostredne však kontroloval iba severné Zadunajsko, pričom územie medzi Dunajom, Zadravou a Tisou a Biharsko. V ostatných častiach Panónskej panvy vládli ďalšie kniežatá a veľmoži, ktorí jeho zvrchovanosť uznávali len formálne. Gejza bol pevne rozhodnutý obmedziť ich moc a pri presadzovaní svojej autority používal najhrubšie násilie. Podľa súdobej saskej kroniky prikázal zabiť obrovské množstvo ľudí. Nezastavil sa ani pred vraždou vlastného brata Michala, ktorý bol údelným nitrianskym kniežaťom. Ešte pred nástupom na uhorský trón si Gejza vzal za manželku Šarlotu, dcéru Ďulu I., vládcu severného Sedmohradska. O detstve a ranej mladosti ich jediného syna Štefana nemáme veľa dôveryhodných správ. Vyrastal na Gejzovom sídelnom hrade Ostrihom a dôležitú úlohu pri formovaní jeho osobnosti zohral nábožný pražský biskup svätý Vojtech. Po dovŕšení dospelosti sa Štefan stal údelným kniežaťom na Nitriansku, kde si rýchlo získal priazeň vplyvných slovenských veľmožov. Okolo roku 996 uzavrel sobáš s bavorskou princeznou Gizelou, sestrou neskoršieho rímsko-nemeckého cisára Henricha II. Podľa niektorých prameňov bola súčasťou nevestinho vena územia v okolí dnešných miest Bratislava, Šoproň a Szombathely, ktoré sa tak natrvalo stali súčasťou Uhorska. Hneď po Gejzovej smrti (1. februára

997) Štefana vystavili ťažkej skúške. S nárokmi na uhorský trón totiž vystúpil šomodský knieža Kopán, člen vedľajšej vetvy dynastie Arpádovcov. Podporovali ho všetci zadunajskí staromaďarskí náčelníci, ktorí túžili po obnovení pohanských zvykov a kmeňových slobôd. Štefan však v krátkom čase zhromaždil nitrianske vojsko v opevnenom tábore pri dnešnej Bini, kde sa k nemu pripojili slovenské kniežatá Poznan a Hont so svojimi družinami, jeho príbuzný knieža Orci z Vacova a nemeckí rytieri zo sprievodu princeznej Gizely. Potom prekročil Dunaj a v bitke pri Veszpréme vzbúrencov na hlavu porazil. Kopán padol v súboji so švábskym rytierom Vencelínom a jeho majetky sa rozdelili medzi Štefanových najvernejších prívržencov. Víťazstvo nad pohanmi nesmierne zvýšilo prestíž uhorského kniežaťa. Pápež Silvester II. a rímsko-nemecký cisár Oto III. preto súhlasili, aby ho na Vianoce v roku 1000 korunovali za kráľa. Vzrast Štefanovej moci sa vôbec nepáčil ambicióznemu poľskému panovníkovi Boleslavovi Chrabrému, ktorý už dávnejšie poskytol útočisko synom zavraždeného kniežaťa Michala – Ladislavovi Lysému a Vazulovi. Začiatkom roka 1001 dobyl Nitriansko a dal ho do správy bratrancom uhorského kráľa. Štefan si uvedomoval, že Boleslav Chrabrý je pre neho príliš mocný súper. Na opätovné získanie Nitrianska mohol pomýšľať až potom, keď úplne zlomí moc regionálnych uhorských kniežat a veľmožov. V roku 1003 preto násilím zosadil svojho uja Ďulu II. a na mieste jeho državy v severnom Sedmohradsku vytvoril *komitát* (hradskú župu) Doboka. Porazil i Keana, vládcu južného

Sedmohradska, ktoré premenil na ďalší komitát so sídlom v Albe Iulii. V roku 1008 si uhorský kráľ podrobil kmeň tzv. Čiernych Maďarov, obývajúcich medziriečie dolnej Drávy a Sávy. Jágerský knieža Samuel Aba uznal Štefanovu zvrchovanosť dobrovoľne. Rovnako sa zachoval veľmož Vata, ktorý z hradu Békés kontroloval povodie rieky Körös. Jeho južný sused, marmarošský knieža Ajoň, si udržal nezávislosť iba vďaka spojenectvu s Byzantskou ríšou. Počas nasledujúcich dvoch desaťročí Štefan cielavedome pokračoval v upevňovaní uhorského administratívneho aparátu a cirkevných štruktúr. Ako hlavný vzor si pritom určil veľkomoravský model štátnej organizácie. Stabilizácia moci mu umožnila, aby v roku 1028 ovládol Ajoňovo kniežatstvo. V lete 1029 dobyl aj Nitriansko a uväznil Vazula (Ladislav Lysý už nežil), ktorého neskôr prikázal oslepiť. Keď starnúci Štefan v roku 1030 úspešne odrazil útok výbojného rímsko-nemeckého cisára Konráda II., rozhodol sa vzdať trónu v prospech svojho jediného syna Imricha. Mladého kráľoviča však 2. septembra 1031 na poľovačke smrteľne zranil diviak. Posledné roky Štefanovho života preto vyplnili žiaľ a obavy o budúcnosť uhorského štátu. Za zásluhy, ktoré preukázal pri šírení a obrane kresťanstva, ho 20. augusta

1083 vyhlásili za svätého.

Portrét kráľa Štefana I. na maďarskej bankovke z roku 1997

Slovensko v 10. storočí a vzostup Arpádovcov

Po zániku Veľkej Moravy v rokoch 906 – 907 si väčšinu Panónskej panvy rozdelili medzi sebou staromaďarské kmeňové kniežatá. Ich vodca Arpád a jeho štyria synovia ovládli severné Zadunajsko a územie medzi Dunajom, Zadravou a dolnou Tisou. Moravu a Nitriansko však starí Maďari prenechali svojim českým spojencom, ktorých podporovali v boji proti rozpínajúcim saským vojvodcom. Keď sa maďarsko-česká aliancia v roku 920 rozpadla, dobyl Nitru jeden z Arpádových vnukov Taš. Bývalé veľkomoravské sídliská napriek tomu nezaničili. Nemožno preto pochybovať, že slovenskí veľmoži dobrovoľne uznali Tašovu zvrchovanosť, a tak si uchránili väčšinu svojich majetkov. Starí Maďari priamo kontrolovali len územie na juh od línie Bratislava – Trnava – Hlohovec – Nitra – Levice – Lučenec – Turňa. V roku 955 podnikli Tašov následník Lél, vládca južného Zadunajska Bulču a vodca biharských kmeňov Šúr veľkú lúpežnú výpravu do Bavorska a Švábska. V bitke pri rieke Lech však utrpeli zdruvujúcu porážku od nemecko-

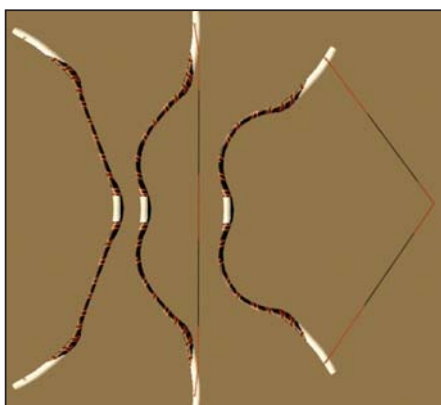
-českého vojska. Na úteku z bojiska padli do

Staromaďarský jazdecký lukostrelec. Jadro družiny arpádovských kniežat v druhej polovici 10. storočia už tvorili ťažkí jazdci vyzbrojení a vycvičení podľa západoeurópskeho vzoru.

Relikviár so zázračne zachovanou pravícou Štefana I.

Najobávanejšou zbraňou starých Maďarov bol reflexný luk vyrobený z rôznych druhov dreva, rohoviny a zvieracích šliach. Obrázok znázorňuje luk v uvoľnenej polohe, s upevnenou tetivou a s napnutou tetivou pred výstrelom

Sochy Štefana I. a jeho manželky Gizely v maďarskom Veszpréme

Uhorská kráľovská koruna nazývaná tiež svätoštepanská. Štefan I. ju však na hlave nikdy nemal. Bola totiž zhotovená z rôznych častí až 13. storočí. Koruna, ktorú Štefanovi I. poslal pápež Sívester II., sa stratila počas bojov o uhorský trón v roku 1074.